

TALABALARDA TA'LIMY MOBILLIK SHAROITIDA JAHON ADABIYOTI ORQALI KROSS-MADANIY KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISH

Jumanazarov Zohidjon Eldor o'g'li

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Bobonazarov Gulnoza Tolibjonovna

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

"O'zbek va jahon filologiyas"i kafedrası o'qiTuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalar ta'limi jarayonida jahon adabiyoti orqali kross-madaniy kompetentlikni shakllantirish masalalari ko'rib chiqiladi. Madaniyatlararo kommunikatsiyaning samaradorligini oshirish va talabalarni madaniy farqlarni anglashga o'rgatish, ayniqsa, ta'limiy mobillik sharoitida ahamiyatlidir. Maqola kross-madaniy kompetentlikning asosiy komponentlarini, jumladan, adabiyot va madaniyatlararo muloqot orqali o'rgatish metodlarini tahlil qiladi. Ushbu maqola xalqaro ta'lim almashinuvi va adabiyotning o'qitishdagi rolini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Kross-madaniy kompetentlik, ta'limiy mobillik, jahon adabiyoti, madaniyatlararo muloqot, madaniy tafovutlar, adabiyot o'qitish metodikasi, xalqaro ta'lim almashinuvi, madaniyatlararo integratsiya, talabalar ta'limi, madaniy kompetensiya.

Turli madaniyat vakillarining o'zaro ta'siri har bir inson hayotining ajralmas qismiga aylandi. Shundan kelib chiqib, har ikki tomon kommunikatorlari o'rtasida to'g'ri va yetarli darajada o'zaro tushunishni ta'minlash zarurati yuzaga keladi. Zamonaviy ta'lim konsepsiyasi faqat tilda emas, balki jahon adabiyoti va xorijiy til madaniyatida ham bilim olishni nazarda tutadi. Madaniyatlararo muloqot samaradorligiga erishish uchun madaniyatlararo kommunikatsiyaning tushunchasini, shuningdek, muloqot konteksti va vaziyatlaridagi asosiy ko'nikmalarni madaniyatshunoslik semantikasi orqali egallash talab etiladi.

OTM ta'lim tizimi talabalarni kross-madaniy muhit sharoitida muloqotni tashkil qilish, boshqarish, tahlil qilish va qaror qabul qilish ko'nikmalari va qobiliyatlarini shakllantirish kerak. Chet tilini o'rganish u tilni ona tili sifatida ishlatadigan xalqlarning adabiyoti va madaniyati bilan bevosita bog'liqdir. Zamonaviy til siyosati doirasida chet tilini mamlakat madaniyatini o'rganmasdan o'zlashtirish imkonsizdir. Bugungi kunda xorijiy hamkasblar bilan kasbiy masalalar bo'yicha chet tilida ishbilarmonlik muloqotiga tayyor bo'lish har qanday sohada mutaxassisning professionallik ko'rsatkichiga aylanmoqda[4].

Madaniy jihatdan bir xil guruhlarda ta'lim olayotgan talabalar orasida madaniyatlararo kompetentlikni shakllantirish uchun darslarda shunday kontekst yaratish zarurki, bu talabalarga guruh ichidagi xatti-harakat va qabul qilishdagi farqlarni anglash imkonini bersin. Bir madaniyatga mansub bo'lgan talabalar bir xil hodisalar va voqealarni turlicha qabul qilishlarini tan olishga o'rgatilishi, shuningdek, o'z guruhlarida bir xil vaziyatlarda turli xatti-harakat modellarini o'rganishlari kerak. O'z "ona" madaniyat tajribasiga tayanish kelajakda talabalarga xorijiy madaniyatni o'rganishda madaniy tafovutlarni tahlil qilish, talqin etish va baholash uchun zarur vositalarni beradi[10].

OTM talabalarining kross-madaniy kompetentligi – bu shaxsning integrativ sifati bo'lib, u madaniy qadriyatlar, farqlar va umumiyliklar haqidagi bilimlarni, boshqa madaniyatni o'z hayot faoliyati doirasiga singdirish ko'nikmalarini va madaniyatlararo hamkorlikda ijodiy faoliyat tajribasini o'z ichiga oladi[6].

Kross-madaniy kommunikatsiya tushunchasi M.A. Akopova, N.V. Bagramova, N.V. Baryshnikov, E.M. Vereshchagin, D.B. Gudkov, G.V. Elizarova, V.G. Kostomarov, A.I. Surygin, P.V. Sysoev, S.G. Ter-Minasova, Z.K. Temirgazina, K.M. Abisheva, K.H. Rahimjanov, L.M. Barna, E.T. Hall, G. Hofstede, G. Neuner kabi olimlarning ko'plab ilmiy ishlari mavzusi bo'lib kelmoqda. OTM ta'limida shaxsning qadriy orientatsiyasi shakllanishi nafaqat ta'lim kurslarining mazmunini o'zlashtirish orqali, balki hayot faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilishga undaydigan ta'lim texnologiyalarini o'zlashtirish jarayonida ham amalga oshadi[5].

Kross-madaniy o'zaro ta'sir – bu madaniyatlararo muloqot maydonidir, unda ishtirokchilarning individual sohalarida ko'plab yangi shakllanishlar yuzaga keladi va ular madaniyatlar kesishgan nuqtalarda insonni o'rgatishda qo'llanishi mumkin[8].

Kross-madaniy kommunikatsiya madaniyatlararo muloqotdagi qiyinchiliklarga e'tibor qaratadi va ikki madaniyat o'rtasidagi farqlarga urg'u beradi, o'xshashliklarga emas. Bu kross-madaniy kompetentlikning madaniyatlararo kompetentlik bilan kuchli bog'liqligini isbotlaydi. Madaniyatlararo kompetentlik – bu chet til sohiblari bilan samarali muloqotni ta'minlaydigan ko'nikmalardir. Kross-madaniy kompetentlik esa nafaqat milliy xususiyatlar, madaniyat va tarixni, balki nutq madaniyatini ham o'z ichiga oladi[6].

Hatto bir xil tilni bilgan odamlar ham ko'pincha bir-birini to'g'ri tushunmasligi mumkin, buning sababi esa aksariyat hollarda madaniy tafovutlardir[2].

O'z navbatida, til sohiblarining madaniy dunyosini o'rganish nutq birliklarining qo'shimcha ma'no yuklari, siyosiy, madaniy, tarixiy konnotatsiyalarini tushunishga yordam beradi[9].

Shunday qilib, chet til sohiblari bilan muloqot qilayotganda inson ularning madaniyati va til xususiyatlari bilan tanishishi shart.

Tadqiqotlarga ko'ra[8], madaniyatlararo aloqalar jarayonida madaniyat ichida ko'zga tashlanmaydigan milliy xususiyatlar aniq namoyon bo'ladi. Aynan madaniyat muloqot ishtirokchilari uchun mavzularni, kommunikatsiya strategiyalarini, kontekstni, xabarni yetkazish uslubini, ularni kodlash va dekodlash usullarini hamda kommunikativ bosqichlar majmuasini belgilab beradi

Tadqiqotchilar V.G. Apalkov va P.V. Sysoev[1] fikriga ko'ra, kross-madaniy kompetentlik quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- *Kognitiv (bilim) funksiyasi* – atrofdagi dunyoni va o'rganilayotgan mamlakatning milliy-madaniy xususiyatlarini anglash uchun javob beradi.
- *Qiyosiy funksiyasi* – o'rganilayotgan til madaniyati haqidagi o'zlashtirilgan bilimlarni ona til madaniyati bilan taqqoslash imkonini beradi.
- *Axborot funksiyasi* – madaniyat vakillarining ma'lumot va mavjud tajribalar bilan ijtimoiy-madaniy maydonda almashishini ta'minlaydi.
- *Rag'batlantiruvchi funksiyasi* – milliy-madaniy xususiyatlar, nutq etiketi, tarix va mamlakat an'analarini o'zlashtirish jarayoniga ko'maklashadi.

Ta'lim jarayonida OTM talabalari quyidagi kasbiy ko'nikmalarga ega bo'ladilar: kasbiy-shaxsiy salohiyatini maksimal amalga oshirishga intilish, kross-madaniy muhitda qaror qabul qila olish qobiliyati, yaxlit fikrlash ko'nikmasi, maqsadga intilish, polimadaniyatli makonga integratsiyalashish salohiyati.

Shakllangan kross-madaniy kompetentlik orqali talaba ta'lim va kasbiy standartlarda belgilangan asosiy faoliyat turlarini samarali bajara oladi, jumladan:

qabul qilingan qarorlar uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olish, nostandart vaziyatlarda harakat qilish, rus va chet tillarida og'zaki va yozma shaklda kasbiy faoliyat vazifalarini hal qilish uchun samarali muloqot qilish, kasbiy faoliyat doirasida jamoani boshqarish va ijtimoiy, etnik, konfessional hamda madaniy farqlarni to'g'ri qabul qila olish.

OTM ta'limi rivojlanishidagi eng dolzarb muammolardan biri – ta'limiy migratsiya. Xalqaro ta'limiy migratsiya odatda odamlarning turli darajadagi va turli muddatlardagi ta'lim olish maqsadida mamlakatlararo ko'chishi sifatida tushuniladi[2]. Bu faqat chet tilini va kasbiy bilimlarni o'zlashtirishni emas, balki kross-madaniy kompetentlik asosida polimadaniyatli muhitga moslashish va boshqa davlat jamiyatiga integratsiyalashishni ham nazarda tutadi.

BMT ma'lumotlariga ko'ra, ta'limiy migrantlar soni 1960-yildagi 93 milliondan 2017-yilda 258 milliongacha oshgan[11]. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim darajasi yuqori bo'lgan shaxslar boshqa mamlakatlarga migratsiya qilish imkoniyatiga ko'proq ega. Ammo asosiy muammolardan biri – qabul qiluvchi mamlakat tilini yetarli darajada bilmaslikdir.

Ta'limiy migratsiya jarayonlari quyidagi asosiy omillar ta'sirida yuqori intensivlik bilan kechmoqda:

- global siyosiy va iqtisodiy talablar fonida ta'lim tizimlarining chuqur integratsiyalashuvi;
- mehnat bozorida kuchayib borayotgan raqobat sharoitida doimiy o'qish va malaka oshirish zarurati;
- axborot texnologiyalarining rivojlanishi, bu esa ta'lim muassasalariga potentsial talabalar uchun axborot ochiqqligini oshirish imkonini bermoqda;

Fullbright-Schuman, Global UGRAD, Erasmus, IIASA kabi qisqa va uzoq muddatli xalqaro talabalar almashinuvi dasturlarining yaratilishi.

Kross-madaniy kompetentlik bugungi kunda ta'lim tizimida eng muhim maqsadlaridan biri sifatida qaralishi kerak. Bu kompetentlik, talabalar orasida turli madaniyatlarni anglash, ularni hurmat qilish va madaniyatlararo samarali aloqalar o'rnatish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Xususan, jahon adabiyoti bu jarayonda muhim o'rin tutadi, chunki adabiyot o'zida insoniyatning turli tarixiy, madaniy, ijtimoiy va tilga oid tajribalarini aks ettiradi.

OTMlar o'rtasidagi ta'limiy mobililik dasturlari talabalarni boshqa madaniyatlar bilan tanishtirish, ularning dunyoqarashini kengaytirish va xalqaro tajriba orttirishga yordam beradi. Bu jarayon, o'z navbatida, madaniyatlararo aloqalarni rivojlantirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Adabiyotning ta'limiy mobililik bilan integratsiyasi talabalar uchun turli madaniy kontekstlar bilan tanishish imkonini yaratadi. Bu esa, o'z navbatida, kross-madaniy kompetentlikni shakllantiradi. Adabiyot orqali talabalar turli xalqlar va millatlarning qadriyatlari, urf-odatlar, muammolari va yondashuvlari haqida o'rganadilar. Jahon adabiyotidagi turli madaniyatlarning o'ziga xosligini o'rganish, talabalarni global miqyosda integratsiyalashishga yordam beradi.

Jahon adabiyotining ta'limiy mobililik dasturlaridagi o'rni shundan iboratki, u nafaqat tilni o'rganishda, balki madaniyatlararo aloqalarda ham to'g'ridan-to'g'ri rol o'ynaydi. Buning natijasida talabalar nafaqat boshqa madaniyatlarni tushunish, balki o'z madaniyatini ham yanada chuqurroq anglash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ko'plab mamlakatlarning ta'lim siyosati ta'limiy migratsiyani rag'batlantirishga, ta'lim xizmatlari mavjudligini oshirishga, ta'lim makonini internatsionallashtirishga va xalqaro talabalar almashinuvi dasturlarini rivojlantirishga qaratilgan.

Xalqaro ta'lim almashinuvi jozibadorligi bir qator muhim omillar bilan izohlanadi va bu omillar yaqin kelajakda ham o'z ahamiyatini yo'qotmaydi. Shubhasiz, xalqaro ta'lim almashinuvi rivojlanishda davom etadi.

Kross-madaniy kompetentlikni shakllantirish yo'llaridan biri – lingvomamlakatshunoslik va lingvomadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishdir. Bu tamoyil

N.A. Batchayeva, E.M. Vereshchagin, T.G. Grushevitskaya,

V.G. Kostomarov, V.A. Maslova, A.P. Sadokhin, I.A. Sternin, P.V. Sysoev kabi olimlarning asarlarida ifodalangan. Kross-madaniy kompetentlikni shakllantirishda boshqa mamlakat madaniyatiga to'liq sho'ng'ish (immersiya) eng samarali usul hisoblanadi. Madaniy integratsiya o'z ichiga quyidagilarni oladi: madaniyat muassasalari, madaniyat yaratuvchilari va iste'molchilari o'rtasidagi o'zaro hamkorlik; milliy madaniy shakllar, an'analar va yangiliklar o'rtasida muvofiqlikni ta'minlash; yagona umuminsoniy qadriyatlar tizimini shakllantirish[7].

OTM talabalari orasidagi madaniyatlararo kompetentsiyani rivojlantirish uchun, madaniy aspektlarni o'rganishga yordam beradigan va ta'limning kommunikativ va lingvistik yo'nalishini ta'minlaydigan nazariy va metodologik yondoshuvlarni qo'llash zarur. Bunga axsiologik, faoliyatga asoslangan va madaniyatshunoslik yondoshuvlarini birlashtirish orqali erishish mumkin.

Talabalarda madaniyatlararo kompetentsiyani shakllantirishning samaradorligi quyidagi omillarga bog'liq: xorijiy tilni o'rganish bo'yicha mashg'ulotlar, portfel, fasilitatsiya, munozaralar, loyiha texnologiyalari. Madaniyatlararo kompetentsiyani shakllantirishda yetakchi omil bu akademik mobilnostdir, bu esa olimlar tomonidan "talabalar va doktorantlarni xorijdagi OTMlarda o'qitish, shuningdek, o'qituvchilar va xodimlarning xorijiy ta'lim yoki ilmiy muassasalarda ishlash" sifatida ta'riflanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Apalkov V.G., Sysoev P.V. (2008) Methodological principles for the formation of intercultural competence in the process of teaching a foreign language. Bulletin of Tomsk State University, No. 7, pp. 254-260.
2. Afanasyeva I.I., Ushakov D.S. (2019) International educational migration in the era of modern global transformations. Bulletin of the Academy of Knowledge, No. 4(33), pp. 37-42.
3. Belonovskaya I.D., Nevolina V.V. (2019) Pedagogical support of professional self-development of a modern student. Vestnik of Orenburg State University, No. 5(223), pp. 12-18.
4. Vereshchagin E.M., Kostomarov V.G (2005) Language and culture. M: Indrik, 1040 p.
5. Gusevskaya N.Yu., Mamkina I.N (2017) The role of education in the development of Russian-Chinese relations: history and modernity. Bulletin of Tomsk State University, No. 423, pp. 77-83.
6. Drobotenko Yu.B. (2023) Modern problems of pedagogical axiology. Vestnik of Orenburg State University, No. 4(240), pp. 17-25.

7. Eliseeva N.V., Pisarenko K.V., Sevryugina N.I. (2022) Efficiency of using various technologies and methods in the educational process of a university. Vestnik of Orenburg State University, No. 3(235), pp. 20-26
8. Eremina N.V., Tomin V.V., Kanyukova Yu.V. (2021) Improving the organization of independent work of students in cross-cultural interaction. Vestnik of the Orenburg State University, No. 1(229), pp. 98-104.
9. Kiryakova A.V., Olkhovaya T.A. (2010) Implementation of the axiological approach in university education. Higher education in Russia, No. 5, pp. 124-128.
10. Kolosovskaya T.A. (2006) Formation of cross-cultural competence of future teachers, Ph.D. Dissertation. Chelyabinsk, 195 p.
11. Drach G.V., Matyash T.P. (2001) Culturology. Brief thematic dictionary. M: Phoenix.

